

بررسی تاثیر اقامتگاه های محلی (خوشه سار بوم گردی) بر ارتقاء سطح زندگی جامعه محلی (با تاکید بر روستای "گرمه" و "شیب دراز")

عبدالرضا فرجی راد

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران

a.farajirad@yahoo.com

افسانه احسانی

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم (مستول مکاتبات)

ehsaniafsaneh@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۹۰/۲/۱۵

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۲/۲۰

چکیده:

تحقیق حاضر با هدف بررسی نقش اقامتگاه های محلی (خوشه سار بوم گردی) بر ارتقاء سطح زندگی جامعه محلی با تاکید بر روستاهای "گرمه" (کویر مرکزی ایران) و "شیب دراز" (جزیره قشم) انجام شده است. برای انجام این پژوهش تلفیقی از روش های کیفی و کمی مورد استفاده قرار گرفته است. در بخش کیفی با ۱۴ نفر از اعضای اصلی و فعال خوشه سار بوم گردی که پایه گذار اقامتگاه های بومی، برای پذیرش طبیعت گردان هستند، مصاحبه شد. از مصاحبه ها برای بررسی عوامل و انگیزه های تشکیل خوشه سار بوم گردی، نقاط ضعف و قوت و نیز مسائل و مشکلات اعضا و همچنین بررسی نظرات مردم بومی ساکن در روستاهای مورد مطالعه و ساخت گویه های متناسب با شرایط کنونی این روستاها استفاده شده است. در بخش پیمایشی تحقیق، از تکنیک پرسشنامه برای جمع آوری اطلاعات استفاده گردید. از حدود ۲۰۰ نفر پاسخ دهندگان حائز شرایط تعداد ۱۵۹ پرسشنامه کامل و دارای قابلیت تجزیه و تحلیل توسط مردم بومی دو روستای مورد مطالعه پر شد. محقق ۳ بار به روستای گرمه و چندین بار به روستای شیب دراز در جزیره قشم سفر کرده است. آشنایی با این دو روستا و تعامل با مردم بومی آن، زمینه را برای افزایش میزان دقت در پاسخگویی به پرسش نامه ها و جلب مشارکت آنها فراهم نمود. تجزیه و تحلیل داده ها در دو سطح یکی تحلیل ویژگی های جمعیت شناختی پاسخ دهندگان و دیگری تحلیل در سطح فرضیات پژوهش صورت پذیرفته است. نتایج هر دو بخش کمی و کیفی تحقیق، گویای آن است که وجود اقامتگاه های بومی در مناطق روستایی مورد مطالعه باعث ارتقاء و بهبود کیفیت زندگی جامعه بومی شده که این امر یکی از ویژگی های اصلی اکوتوریسم است. یافته های پژوهش نشان دهنده آن است که سیاست های توسعه اکوتوریسم در ایران، نیازمند دقت در برسترسازی هماهنگ با نیازهای واقعی اکوتوریسم بر اساس اصول توسعه پایدار است. همچنین می بایست برنامه ریزی هایی برای جلب مشارکت سرمایه گذاران بومی در مناطق اکوتوریستی انجام شود تا بجای سرمایه گذاری های کلان برای ساخت هتل های چند ستاره در دل مناطق طبیعی

و ایجاد تعارضات فرهنگی و معضلات زیست محیطی، با جلب مشارکت سرمایه گذاران بومی و هدایت آنها در مسیر صحیح، زیرساخت های مناسب توسعه اکوتوریسم فراهم شود.

واژه های کلیدی: گردشگری، طبیعت گردی، اکوتوریسم، خوشه سار بوم گردی، گرمه، شیب دراز.

مقدمه

در دنیای امروز بیش از ۵۰٪ از جمعیت جهان در شهرها زندگی می کنند که رقم متناظر آن برای ایران ۶۸/۴ درصد است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶). فاصله گرفتن از زندگی روستایی و به تبع آن دوری انسان از طبیعت و مواهب آن و مواجه با الگوهای معیشتی شهر نشینی و صنعتی، از ویژگی های زندگی امروز است. زندگی شهرنشینی که همواره با فشار، استرس، انواع آلودگی ها و بیماری های روحی روانی عجین شده است روز به روز نیاز بازگشت به گذشته و زندگی به سبک سنتی را بیشتر کرده است.

با توسعه گردشگری و افزایش علاقمندان به سفر، شاخه های توریسم متنوع تر می شود و بخش های مختلفی به آن افزوده می شود. مردم در سراسر دنیا تمایل دارند مناطق جدیدی را بازدید کنند، در بین این مناطق آسیا، آفریقا و خاورمیانه از مقاصد جدید مورد توجه گردشگران محسوب می شود (Fenell, 2008:1).

یکی از انواع گردشگری، توریسم بر پایه طبیعت (Nature Based Tourism) یا طبیعت گردی است. مخاطبان این نوع سفرها افرادی هستند که ترجیح می دهند سفرهایی در دل مناطق طبیعی انتخاب کنند که آنها را به طبیعت نزدیک می کند. اکوتوریسم ارزشمندترین شاخه طبیعت گردی است که قصد دارد به شیوه خردمندانه ای با کمترین اثر منفی بر طبیعت و فرهنگ منطقه، بیشترین فایده را برای آن داشته باشد. اکوتوریسم به صورت متفاوتی نسبت به سایر بخش های توریسم مدیریت می شود. این شاخه از گردشگری براساس نتایج توسعه پایدار آن شناخته می شود که شامل حفاظت از محیط زیست، آموزش بازدیدکنندگان در زمینه پایداری و فایده رساندن به جامعه محلی و ارتقاء معیشت آنها می باشد (Wood, 2002:7).

اکوتوریست کسی است که برای بهره گیری از طبیعت به چالش های فکری و فیزیکی می پردازد. وی به تعامل با مردم بومی علاقمند است و تسهیلات ساده و بی تکلف را بر تسهیلات لوکس و تجملی ترجیح می دهد. اکوتوریست با مشارکت فعال خود در جستجوی کسب تجربه و یادگیری است و برای این تجربه ارزش قائل است. (زاهدی، ۱۳۸۵، ۱۰۰) اکوتوریست ها به دنبال بهره برداری صحیح از منابع طبیعی هستند که ضمن لذت و رضایت خود، موجبات رضایتمندی جامعه میزبان را نیز فراهم سازند. برخلاف طبیعت گردی که در آن طراحان و برنامه ریزان توریسم طبیعت را برای استفاده و لذت گردشگران آماده می سازند در اکوتوریسم انسان می بایست خود را برای حضور صحیح در طبیعت آماده سازد و به نفع طبیعت برای خود محدودیت ها و ضوابطی قائل شود.

تمایل و نیاز انسان برای رسیدن به زندگی های دور از حاشیه و پیچیدگی های شهری منجر شده تا افرادی شیوه زندگی شان را به طبیعت نزدیک کنند. آنها به روش های گوناگون از جمله بازسازی خانه های پدری و اجدادی خود از شهرهای بزرگ به روستاهای کوچک بازگشته اند و به عبارتی مهاجرت وارونه داشته اند. به این ترتیب

ضمن بازگشت به گذشته و لذت بردن از ساده زیستن، این فرصت را برای دیگران نیز مهیا ساخته اند تا در قالب یک سفر طبیعت گردی چند روزی زندگی به سبک گذشتگان در خانه های خشتی، چوبی و سنگی را تجربه کنند. این مقاله با تمرکز بر اهمیت و لزوم توجه به این نوع اقامتگاه ها، اثرات مثبت آنها را در اشتغال زایی، توسعه پایدار و ارتقاء سطح زندگی جامعه محلی بررسی می کند. تقویت و توسعه ایده خانه های بوم گردی ضمن کمک به ایجاد فضایی برای لذت گردشگران از حضور در اقامتگاه های سنتی و از جنس طبیعت زمینه را برای حفظ و یا احیای بافت های قدیمی و ارزشمند کشورمان ایران مهیا می سازد.

بیان مسئله

فعالیت های گردشگری در نواحی روستایی به طور قابل توجهی افزایش یافته است. از دهه ۷۰ در همه کشورهای توسعه یافته گردشگری نقش کلیدی در توسعه برخی نواحی روستایی که از لحاظ اقتصادی و اجتماعی با رکود مواجه بودند، داشته است (Scott, 2007, 66). اکوتوریسم در مناطق روستایی در ایران که جمعیت بالایی از مردم روستا را در خود جای داده است یکی از شاخص های مهم توسعه پایدار است.

توسعه پایدار توسعه ای است که ضمن رفع نیازهای نسل امروز، نسل آینده را از نیازهای خود محروم نمی سازد (Fennell:2003,8). در برنامه ریزی و توسعه اکوتوریسم مناطق روستایی باید اصول و قواعد پایداری را رعایت نمود. سرمایه ها و ارزش های پنهان طبیعی، فرهنگی و تاریخی فراوانی در مناطق روستایی وجود دارند که قابلیت عرضه و معرفی به گردشگران داخلی و خارجی را دارد. این فرصتی است مغتنم که می تواند تحولی در اقتصاد مناطق کم درآمد روستایی در کشورهای در حال توسعه فراهم آورد و به عنوان ابزاری جهت ایجاد معیشتی نوین و پایدار در رونق اشتغال بومی و افزایش درآمدهای محلی محسوب شود و به بهبود اقتصاد در زندگی مناطق محروم بینجامد.

مردم بومی صاحبان اصلی زیستگاه های طبیعی هستند. قلمرویی که در آن زندگی می کنند، زبان، فرهنگ، روح و دانش آنها به این مردمان تعلق دارد (H. Zeppel, 2006:4). برنامه ریزی و اجرای فعالیت های گردشگری بر اساس اصول توسعه پایدار با در نظر گرفتن ملاحظات اجتماعی و طبیعی منطقه همچنین می تواند انگیزه ای برای باقی ماندن جوانان در روستا و پیش گیری از مهاجرت آنها به شهرهای بزرگ باشد.

کشور ما از کشورهای در حال توسعه ایست که در زمینه توریسم در ابتدای راه است. آنچه اکنون در ارگان های مربوطه به عنوان اولویت های گردشگری به آن توجه می شود بحث زیر ساخت ها و اهمیت توجه به آن است. در بوم گردی که معمولا آن را به عنوان ترجمه فارسی واژه اکوتوریسم (Ecotourism) بکار می برند زیرساخت ها با سایر بخش های توریسم کاملا متفاوت است. سالهاست که تفکر توریسم کشور و تصمیم سازی و تصمیم گیری ها حول و حوش محور نیازها و مسائل سایر شاخه های گردشگری بوده، در حال حاضر نیازها و زیرساخت های اکوتوریسم محجور و بی پاسخ مانده است. شناسایی نیازها و زیرساخت های واقعی اکوتوریسم از مباحثی است که می بایست با مطالعات و تحقیقات علمی جدی به آن پرداخته شود. نیازسنجی این موضوع تنها با استفاده از نظرات و تجارب ذی نفعان این شاخه (جامعه محلی، صاحبان اقامتگاه های بومی، راهنمایان تور، آژانس های مسافرتی، اکوتوریست ها و...) حاصل می شود.

این مقاله با مطالعه و معرفی گروه های فعال اکوتوریسم که به صورت خودجوش و برپایه نیاز مخاطبان (به شیوه تجربی) در بخش هایی از مناطق روستایی ایران شکل گرفته اند و خدمات بومی هماهنگ با اقلیم، فرهنگ و آداب و رسوم منطقه ارائه می دهند، قصد دارد تا زمینه ای برای گسترش، توسعه و انسجام هرچه بیشتر این مراکز فراهم سازد. از طرفی در پی بررسی تأثیرات این گونه اقامتگاه ها بر جامعه محلی و نقش و جایگاه آنها در بهبود شرایط زندگی مردم روستاهای مورد مطالعه است. این تحقیق در دو روستای یکی روستای "گرمه" در کویر مرکزی ایران و دیگری روستایی در جزیره قشم بنام "شیب دراز" که به واسطه پروژه حفاظت از لاک پشت پوزه عقابی مورد توجه گردشگران قرار گرفته، انجام شده است. فعالیت گردشگری در روستای گرمه حدود ۱۰ سال است که آغاز شده و رونق چشمگیری داشته است. روستای شیب دراز نیز به واسطه اجرای پروژه های مشارکتی -حفاظتی در منطقه که با هدف حفاظت از گونه ای در خطر انقراض جهانی در آن فعالیت های اکوتوریستی انجام شده است، مورد مطالعه قرار گرفته است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

در ایران فعالان حوزه اکوتوریسم همواره با مشکل کمبود امکانات اقامتی هماهنگ با اقلیم منطقه در طبیعت مواجه بوده اند. وجود یک اقامتگاه مناسب برای استراحت اکوتوریست ها در نزدیکی جاذبه های طبیعی همواره یکی از دغدغه های مهم برنامه ریزان سفرهای طبیعت گردی بوده است. با این که سفرهای طبیعت گردی در مقایسه با سایر شاخه های توریسم امکانات و زیر ساخت های کمتری نیازمند دارد، ولی حداقل امکانات اقامتی برای اکوتوریست هایی که تورهایی به نسبت پرهزینه را خریداری کرده اند تا بتوانند تجربه سفری متفاوت داشته باشند جزو نیازهای مهم این نوع سفرها محسوب می شود. بنابراین نحوه شکل گیری این اقامتگاه ها و ارتباط آنها با یکدیگر می تواند الگوی مناسبی برای توسعه این گونه زیر ساخت ها محسوب شود. از طرفی چون فعالیت های اکوتوریستی در درون مناطق طبیعی انجام می شود این گونه فعالیت ها همواره درمواجه با جامعه میزبان است. بنابراین جامعه میزبان جزء مهمی از یک فعالیت اکوتوریستی محسوب می شود. بررسی نگرش ساکنان محلی نسبت به این پدیده جدید و تاثیر آن در زندگی آنها نیز می تواند درس های آموخته مفیدی برای پروژه ها و طرح های مشابه باشد.

اهداف پژوهش

از اهداف اولیه این تحقیق تلاش برای ارزش نهادن به اقامتگاه های بوم گردی به عنوان یکی از ارکان مهم زیرساختی اکوتوریسم و توجه بیش از پیش به نیازها و خواسته های بانیان این فعالیت بود. از آنجایی که در اکوتوریسم کمک به بهبود شرایط زندگی جامعه محلی از اهمیت ویژه ای برخوردار است و با توجه به این که صاحبان این اقامتگاه ها اغلب از دل جامعه محلی بیرون آمده اند حمایت و توسعه این مکان های اقامتی گامی در راه رسیدن به اهداف اکوتوریسم است.

توسعه این اقامتگاه ها با هدف حفظ و احیای بافتهای قدیمی که متأسفانه یکی پس از دیگری در مناطق مختلف میهنمان تخریب می شوند و جای خود را به خانه های بی هویتی می دهند که نه نشانی از معماری اصیل ایرانی دارند و نه به معنی واقعی مدرن هستند، صورت می گیرد! بنابراین این گونه تحقیقات می تواند در حفظ این بناها و تغییر کاربری شان با هدف جلوگیری از نابودی آنها موثر باشد.

از دیگر اهداف تحقیق می توان به کاهش اثرات منفی و افزایش اثرات مثبت حضور گردشگران در مناطق روستایی، نزدیک شدن به اصول و مبانی توریسم پایدار، تقویت روحیه مشارکتی و همکاری در گردشگری، زمینه سازی برای ایجاد تعامل بین بخش علمی و دانشگاهی با بخش های اجرایی حوزه اکوتوریسم و احترام به حقوق جامعه میزبان و رسیدن به بوم گردی صحیح و اصولی اشاره نمود.

سوالات تحقیق

- ۱- حضور گردشگران تا چه میزان در ارتقاء سطح زندگی جامعه محلی موثر بوده است؟
- ۲- آیا حضور گردشگران و توسعه توریسم در روستاهای گرمه و شیب دراز بر انگیزه زنان جهت حضور در فعالیت های اجتماعی تاثیر داشته است؟
- ۳- نگرش ساکنان محلی روستاهای مورد مطالعه نسبت به شکل گیری اقامتگاه های بوم گردی و حضور گردشگران در این روستاها چیست؟

گردشگری روستایی

گردشگری روستایی کلیه فعالیت ها و خدماتی است که توسط مردم، کشاورزان و دولتها برای تفریح و استراحت گردشگران و همچنین جذب گردشگران به نواحی روستایی ارائه می شود و می تواند شامل گردشگری کشاورزی، گردشگری مزرعه، گردشگری طبیعی و گردشگری فرهنگی و مانند آن باشد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۳۲). آپرمن گردشگری روستایی را در ارتباط تنگاتنگ با گردشگری مزرعه و نهادینه کردن ارزش کشاورزی در جامعه روستایی می داند که مناطق تحت حفاظت مانند پارک های ملی و مناطق حفاظت شده را شامل نمی شود (Oppermann, 1996: 38).

اکوتوریسم

سفری مسوولانه به مناطق طبیعی است، که کمترین تاثیر منفی را بر فرهنگ و طبیعت منطقه دارد. این نوع سفرها به بهبود زندگی جامعه محلی کمک می کند (Wood, 2002: 9). به طور کلی، اصطلاحات متفاوتی از نویسندگان مختلف چه آکادمیک و غیر آکادمیک برای مفهوم اکوتوریسم وجود دارد. اکثر این اصطلاحات نسبتاً مبهم هستند. برخی از این اصطلاحات برای دوره کوتاهی رایج بودند و مورد استفاده قرار می گرفتند. برخی دیگر در استفاده کنونی رایج هستند اما معانی متفاوتی از خود اصطلاح "اکوتوریسم" دارند. همچنین واژه های متفاوتی وجود دارد که برای نشان دادن زیر مجموعه ها یا انواع متفاوتی از اکوتوریسم مورد استفاده قرار می گیرد (Buckley, 2009: 4).

خوشه بوم گردی

اکوتوریسم خردمندانه با شبکه اشتغال زایی ارتباط نزدیک دارد، به این ترتیب که از طریق ساماندهی مناطق به شکل خوشه‌های رقابتی با تمرکز بر منافع و خصوصیات منحصر بفرد هر یک، آنها را حمایت می‌کند. هسته یک «خوشه»، بازنمایی منافع نسبی، با توجه و احترام به ارزش های جاذبه‌های طبیعی و تنوع زیستی یک ناحیه می‌باشد. یک خوشه رقابتی بدین علت بکار گرفته می‌شود تا مجموعه‌ای از روابط استراتژیک میان مشارکت کنندگان، بخش خصوصی و دولتی را در یک برنامه خاص حمایتی همراه با توسعه اکوتوریسم پیوند دهد تا بهبود مدیریت نواحی حفاظت شده را بررسی و حمایت کند (Hawkins, 2001: 35). در این مقاله از میان حداقل ۱۶ اقامتگاه بومی فعال که در مناطق مختلف ایران پراکنده اند و اکثر آنها در استان اصفهان در بخش مرکزی ایران وجود دارند، دو اقامتگاه مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است.

ویژگی خوشه سار

- مشارکت محور؛ با هدف توسعه منطقه‌ای، سازماندهی اجتماعی که مدیریت مستقل خود را داراست .
- خوشه به عنوان عاملی در همکاری شبکه‌ای، در جهت اجرای رفاه عمومی بوجود آید و به عنوان سیستم تضمینی کیفی عمل نماید.
- خوشه به صورت شبکه مشارکت اجتماعی بر اساس ارزش‌های اکولوژیکی، که نه فقط اعضا بلکه مشارکت ساختاری، سازمانی و خدماتی را با توجه به عناصر خدماتی یک منطقه در برمی‌گیرد (همان، ۳۷).

معرفی دو روستای مورد مطالعه

۱- کویر مرکزی ایران - روستای گرمه

کویر بزرگ مرکزی ایران بیش از یکصد کیلومتر مربع وسعت دارد و بزرگترین نمکزار ایران است. قسمت اعظم بخش های یکپارچه و با ارزش آن (املاح و مناظر زیبا و راه های ارتباطی و تاریخی و...)، در استان سمنان واقع شده است (کردوانی: ۱۳۸۶، ۳۵). سالهاست در جهان که کویر از جاذبه های گردشگری محسوب می شود و حدود یک پنجم سطح خشکی زمین تشکیل می دهند و گرم ترین نقاط جهان را در درون خود جای داده اند که قادر است توریست های ماجراجو را به سوی خود جلب کند. روستای گرمه یکی از روستاهایی است که در کویر مرکزی ایران واقع شده و اکنون به عنوان منطقه ای توریستی مورد توجه است. این روستا سالیانه گردشگران فراوانی را از مناطق مختلف جهان و ایران به خود جذب می کند. گرمه در موقعیت درجه شمالی و ۵۵/۰۲ شرقی در استان اصفهان قرار دارد. (www.irandeserts.com/garmeh.htm)

اقامتگاه آتشونی در روستای گرمه

صدرا آل داوود مدیر داخلی آتشونی است. اقامتگاهی است که یک خانواده مدیریت آن را به عهده دارند او، همسر و فرزندانش مازیار و پیام آل داوود. آل داوود می گوید: "در بهار و پاییز که فصل کویر می‌آید، ایرانی‌ها و

خارجی‌ها به کویر هجوم می‌آورند. عده زیادی در این ایام با ما همراه می‌شوند. در هفته حدود ۱۰۰ نفر میهمان ما هستند." خانه قدیمی و سنتی خانواده آل داوود در گرمه توسط فرزندشان به شکل یک مهمانسرا با ۱۰ اتاق درآمده است. غذاهای ایرانی در داخل خانه قدیمی تهیه و به گردشگران ارائه می‌شود. شترسواری در مسیر مصر تا طبس انجام می‌گیرد، مسیری که یک قرن پیش پدران خاندان آل داوود به همراه چند جهانگرد سوئدی کشف کرده‌اند. این مسیر بخشی از جاده ابریشم بوده است. شترسواری بلندمدت در مسیری ۵۰ کیلومتری و کوتاه‌مدت در مسیری کوتاهی که نیم ساعت بیشتر طول نمی‌کشد، انجام می‌گیرد. نام مهمانسرای «آتشونی» در کتاب Lonely Planet به ثبت رسیده است (روزنامه جام جم، ۱۲/۲/۸۹، ۱۴).

۲- روستای شیب دراز-جزیره قشم

جزیره قشم، بزرگترین جزیره خلیج فارس و دریای عمان و از ۴۱ کشور مستقل دنیا بزرگتر است. این جزیره به طول ۱۳۰ کیلومتر در دهانه تنگه استراتژیک هرمز واقع است و از جنوب نزدیکترین کشور به آن بخشی از عمان می‌باشد. مساحت آن نزدیک به ۱۵۰۰ کیلومتر مربع است. شهر قشم در شرقی‌ترین قسمت جزیره با شهر بندرعباس ۲۲ کیلومتر فاصله دارد. نزدیک‌ترین فاصله آبی جزیره قشم با سرزمین مادر ۱/۸ کیلومتر در حدفاصل بندر لافت و روستای پهل (از توابع بندر خمیر) است. این جزیره در سال ۱۳۶۸ به عنوان منطقه آزاد تجاری شناخته شد. روستای مورد مطالعه (شیب دراز) در ۵۰ کیلومتری ساحل جنوبی جزیره قشم در مجاورت جزیره هنگام واقع است (سایت سازمان منطقه آزاد قشم).

اقامتگاه شیب دراز

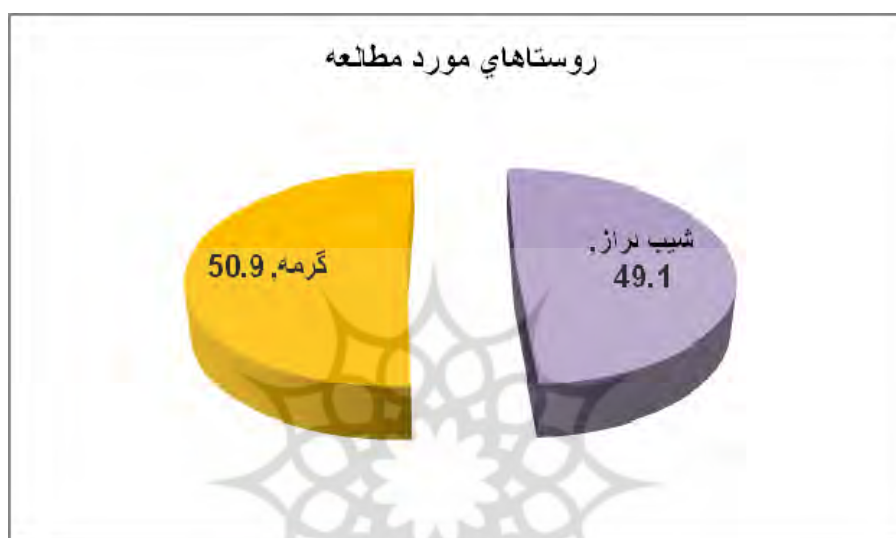
این اقامتگاه از سال ۱۳۸۴ برای پذیرایی از اکوتوریست‌ها آماده شده است. خانه چندان قدیمی نیست و کمتر نشانه‌هایی از زندگی گذشته در آن نمایان است. مدیران این خانه ساکنین روستا هستند و گردشگران در آن در کنار دختران و پسران و گاهی نوه‌ها زندگی می‌کند. تفاوت مهمی این اقامتگاه با اقامتگاه آتشونی آن است که به علت اجرای پروژه زیست محیطی برای حفاظت از گونه‌های لاک پشت در خطر انقراض بنام "لاک پشت پوزه عقابی" و همچنین پروژه اکوتوریسم و صنایع دستی در این روستا به منظور ارتقاء سطح زندگی و پایداری منطقه رفته رفته مردم بومی برای پذیرایی از گردشگران خود را آماده کردند (آذری، ۱۳۸۵، ۱۲).

از آنجایی که این مکان ۵۰ کیلومتر از شهر قشم که در حال حاضر همه هتل‌ها و مهمانسراهای جزیره در آن متمرکز است قرار دارد و با توجه به این که برای مشاهده لاک پشت، اکوتوریست‌ها می‌بایست مدت زمانی به نسبت طولانی انتظار بکشند مردم محلی با آموزش‌هایی که از طریق مسئولین پروژه‌های مذکور دیدند رفته رفته خود را برای میزبانی گردشگران آماده کردند. در بین این خانه‌ها اولین اقامتگاه، اقامتگاه فتاحی است که تاکنون بیشترین مهمانان را داشته است. پذیرایی ساده با غذاهای محلی و با مهمان‌نوازی مادر خانواده، همراهی پدر و سه نفر از دختران بومی که با لهجه‌های شیرین و با رفتاری شایسته از مهمانان خود پذیرایی می‌کنند از ویژگی‌های این اقامتگاه است (احسانی، ۱۳۸۹، ۷۴).

جدول شماره ۱- توزیع فراوانی پاسخ دهندگان در دو روستای مورد مطالعه

روستاهای مورد مطالعه	فراوانی	درصد	درصد معتبر	فراوانی تجمعی
شیب دراز	۷۸	۴۹.۱	۴۹.۱	۴۹.۱
گرمه	۸۱	۵۰.۱	۵۰.۹	۱۰۰.۰
کل	۱۷۹	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰	

منبع: پایان نامه نگارنده: افسانه احسانی

منبع: پایان نامه نگارنده: افسانه احسانی

نمودار شماره ۱- توزیع فراوانی پاسخ دهندگان در دو روستای مورد مطالعه

در این تحقیق سعی شد که نظرات مخالفان توسعه بوم گردی در روستا و اعضای خانواده آنها در حین تکمیل پرسشنامه و در قالب مصاحبه ضمنی گردآوری و در بخش مربوط به موانع و مشکلات توسعه آورده شود. همچنین نظرات بزرگان، ریش سفیدان، اعضای شورای روستا و خانواده آنها از طریق تکمیل پرسشنامه جمع آوری شد. در برآورد پایایی پرسشنامه تحقیق حاضر از روش آلفای کرونباخ^۱ استفاده شده است. این روش برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه گیری که خصیصه های مختلف را اندازه گیری می کند، بکار می رود و فقط مستلزم یک بار اجرای آزمون است. بنابراین در صورتی که آزمون از چندین مجموعه فرعی تشکیل شده باشد و بخواهیم ضریب اعتماد مجموعه آزمون را تعیین کنیم، از آلفای کرونباخ استفاده می شود (سرمد، بازرگان، ۱۳۸۶، ۱۰).

در این حالت ابتدا واریانس نمره های آزمودنی ها برای هر یک از زیر آزمون ها (آزمون های فرعی) محاسبه می شود، سپس با استفاده از فرمول زیر ضریب آلفا تعیین می شود:

$$Y_{\alpha} = \frac{J}{J-1} \left(1 - \frac{\sum S_j^2}{S^2} \right)$$

در این فرمول J تعداد زیر مجموعه سؤال‌های پرسشنامه، K_j واریانس زیر آزمون J ام و S واریانس کل آزمون است. در این پژوهش آلفای کرونباخ توسط نرم افزار SPSS محاسبه گردید.

پرسشنامه این تحقیق از دو خرده‌مقیاس عمده شامل، الف) تاثیرآمد و شدگردشگران در ارتقاء سطح زندگی مردم ب) حضور زنان در فعالیت‌های اجتماعی تشکیل شده است.

جدول شماره ۲- تعداد گویه ها و تعداد پاسخ دهندگان در دو روستای مورد مطالعه

ضریب آلفا	تعداد گویه	تعداد پاسخگو	خرده مقیاسها
٪۴۲۶	۴	۱۵۹	حضور زنان در فعالیت های اجتماعی
٪۶۸۲	۸	۱۵۹	تاثیر حضور گردشگران در ارتقاء سطح زندگی مردم

منبع: پایان نامه نگارنده: افسانه احسانی

جدول شماره ۳- بررسی نتایج بخش کیفی پرسشنامه جامعه محلی

ردیف	گویه های مربوط به نقش حضور گردشگران (به واسطه اقامتگاه محلی) بر زندگی جامعه محلی	شیب دراز	گرمه
۱	به نظر من رونق گردشگری بر میزان درآمد خانواده ها افزوده است.	۳/۸۶	۳/۶۵
۲	رفت و آمد گردشگران از مهاجرت جوانان روستا به دیگر مناطق جلوگیری کرده است.	۳/۲۴	۲/۵۸
۳	حضور گردشگران انگیزه را برای تولید محصولات بومی و صنایع دستی زیاد کرده است.	۳/۷۳	۴/۱۹
۴	مردم روستا سعی می کنند در حضور گردشگران بیشتر به یکدیگر احترام بگذارند.	۳/۷۳	۳/۶۹
۵	ارتباطات خوب گردشگران با یکدیگر و با اعضای خانواده خود باعث شده که ارتباط بین اعضای خانواده ما هم بهتر شود.	۳/۶۲	۳/۴۳
۶	تا چه میزان آمدن گردشگران به روستا در شما احساس غرور و افتخار ایجاد کرده است.	۳/۱۶	۳/۹۰

منبع: پایان نامه نگارنده: افسانه احسانی

پس از انجام محاسبات، میانگین حضور گردشگران در ارتقاء سطح زندگی مردم در روستاهای مورد مطالعه $(\mu = 3.56)$ به طور معناداری از حد متوسط حضور گردشگران در ارتقاء سطح زندگی مردم $(\mu = 3)$ بالاتر است. باتوجه به تنوع شغل های مربوط به گردشگری در روستای ساحلی شیب دراز مانند کرایه قایق، اقامتگاه، غذای محلی، نوشیدنی های خنک در کنار ساحل، فروش صنایع دستی، استخدام در پروژه اکوتوریسم و حفاظت از لاک پشت ها و راهنمای محلی افراد بیشتری معتقدند که گردشگری بر درآمد خانواده ها افزود است. ولی از آنجایی که همه این حرفه ها به صورت موقتی و فصلی است به ویژه استخدام در پروژه حفاظت و اکوتوریسم که تنها حدود ۲ ماه از سال را به خود اختصاص می دهد عدد حاصل چندان قابل ملاحظه نیست. با این حال در مقایسه با روستای گرمه که تنوع حرفه زیادی در رابطه با گردشگری وجود ندارد و از طرفی هنوز اجاره منازل به گردشگران به جز اقامتگاه شخصی "آشونی" چندان در روستا متداول نیست و از طرفی سابقه حضور گردشگران در روستای گرمه در مقایسه با شیب دراز بیشتر است و همچنین از نظر بعد مسافت به تهران و اصفهان به عنوان دو مکان توریست فرست بسیار نزدیک تر است ولی عدد حاصل در گرمه از شیب دراز کمتر است. در روستای شیب دراز که به علت

محدودیت های فراوان از جمله عدم صدور مجوز صیادی برای آنها به طوری که آنها باید ماهی روزمره خود را نیز از روستاهای دیگر تهیه کنند چه رسد که بتوانند از راه ماهیگیری امرار معاش کنند، شغل بسیاری از آنان تبادل کالا از ساحل به خسب (بخشی از عمان) به بازار های قشم است. این کار با این که درآمد به نسبت بالایی دارد، بسیار پرمخاطره است. بهر حال بسیاری از جوانان روستا برای این که قادر باشند ازدواج کنند و زندگی جدیدی آغاز کنند می بایست چندین سفر به خسب داشته باشند و یا مدت طولانی آنجا در انبار ها نگهدای کالا و... کار کنند. به طور کلی به جز موارد معدودی در بیشتر مواقع فرهنگ مهاجرت در این روستا و به طور کلی در جزیره قشم بالا نیست. با این حال به عقیده پاسخ دهندگان به این پرسش گردشگری در روستای شیب دراز در کاهش مهاجرت تاثیر گذار بوده است. در روستای گرمه که به علت بیکاری پدیده مهاجرت از گذشته رواج داشته است و اکثر جوانان به شهرهای بزرگ مجاور و به تهران مهاجرت می کردند پس از شکل گیری اقامتگاه بوم گردی آتسونی برای عده ای به صورت مستقیم اشتغال زایی صورت گرفته است مانند فروشگاه صنایع دستی روستا، سوپرمارکت جدید روستا، آژانس تاکسی روستا، تعدادی آشپز و بافندگان حصیر (صنایع دستی) ولی علی رغم تلاش های فراوان آقای مازیار آل داوود و خانواده اش هنوز رشد و روند کار به اندازه ای نبوده است که جلوی مهاجرت گرفته شود (احسانی، ۱۳۸۹، ۱۷۰). در حال حاضر دو محصول عمده صنایع دستی در این دو روستا وجود دارد. در شیب دراز هنر گلابتون دوزی که در واقع نوعی سوزن دوزی است که برای تزئین لباس های محلی به ویژه شلوار های خانم ها استفاده می شود. که پس از پروژه صنایع دستی روستا این هنر کاربردی شده است و در قالب انواع کیف، جاموباییلی، شال و روسری و... تولید و به گردشگران عرضه می شود. بنا بر نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل پرسشنامه اهالی روستای شیب دراز بر این باورند که حضور گردشگران انگیزه را برای تولید صنایع دستی و محصولات بومی بیشتر کرده است. این عدد برای روستای گرمه که تولیدات بومی عمده آنها حصیر و سبد بافته شده با برگ درخت نخل است به مقدار قابل توجهی بالاتر است. این موضوع ثابت می کند که حضور گردشگران که در حال حاضر در اغلب مواقع سال برای اقامت در آتسونی می آیند، انگیزه تولید صنایع دستی و محصولات بومی مانند رب انار و... را به میزان قبل ذکری افزوده است (همان، ۱۷۲).

جدول شماره ۴: سایر گویه های بیانگر حضور فعال زنان پس از حضور گردشگران در این دو روستا

ردیف	گویه های مربوط به حضور فعال زنان پس از حضور گردشگران در این دو روستا	شیب دراز	گرمه
۱	حضور گردشگران به دختران جوان انگیزه داده است تا صنایع دستی یاد گیرند.	۳/۸۷	۳/۳۴
۲	حضور گردشگران به زنان مسن روستا انگیزه داده است تا صنایع دستی یاد گیرند	۳/۵۱	۴/۳۰
۳	بعد از ورود گردشگران، مردان روستا زن ها را به تولید صنایع دستی تشویق می کنند.	۳/۷۲	۳/۹۰
۴	تا چه حد پس از رفت و آمد گردشگران زنان تمایل دارند نقش بیشتری در اجتماع داشته باشند.	۳/۷۱	۳/۱۲

منبع: پایان نامه نگارنده: افسانه احسانی

میانگین حضور زنان در فعالیت های اجتماعی دو روستای مورد مطالعه پس از حضور گردشگران، ($\mu = 3.68$) به طور معناداری از حد متوسط حضور زنان در فعالیت های اجتماعی ($\mu = 3$) بالاتر است. همان طور که در جدول فوق قابل مشاهده است همه گویه های مربوط به فرضیه اول مبنی بر تاثیر گردشگران بر حضور زنان در فعالیت های اجتماعی عددی بالاتر از مبنی و معیار تحقیق دارد. به این معنی اکثر قریب به اتفاق پاسخ دهندگان بر این باورند که حضور گردشگران در حضور زنان در اجتماع تاثیر مثبتی دارد.

در روستای شیب دراز به واسطه انجام ۳ پروژه تحقیقاتی با کمک بخش کمکهای کوچک تسهیلات محیط زیست جهانی (SGP) با موضوع "حفاظت از لاک پشت پوزه عقابی"، پروژه "اکوتوریسم" و پروژه "ارتقاء زندگی جامعه بومی با تکیه بر اکوتوریسم از طریق صنایع دستی" از سال ۱۳۸۱ تاکنون فعالیت هایی جهت توانمندسازی جامعه بومی با تکیه بر مشارکت آنها صورت پذیرفته است (آذری، ۱۳۸۵، ۸).

با توجه به این که این روستا به علت قرارنگرفتن در مسیر توریستی و فقدان داشتن جاذبه ویژه گردشگری پیش از این پروژه ها، مقصد گردشگری محسوب نمی شد. پس از معرفی لاک پشت های پوزه عقابی به عنوان یک جاذبه اکوتوریستی و تاثیر آن در اقتصاد بومی در فصل گردشگری که از اواخر پاییز آغاز می شود و تا اوایل بهار ادامه پیدا می کند و تنها در فاصله زمانی بین ۱۵ اسفند تا اواسط فروردین فصل توریستی با زمان تخم گذاری لاک پشت های پوزه عقابی تطابق دارد، تاثیر حضور گردشگران در همه جوانب زندگی مردم محسوس است. از اثرات مثبت مهمی که می توان به آن اشاره نمود حضور زنان در فعالیت های اجتماعی پس از گذراندن آموزش های مختلف جهت کاربردی کردن سوزن دوزی های بومی خود (گلابتون دوزی) جهت عرضه به اکوتوریست ها و نیز بازاریابی و فروش محصولات خود بود. آنها در قالب یک سازمان محلی با تشکیل صندوق محلی گردهم آمدند و برای عرضه صنایع دستی خود تلاش کردند. لازم به توضیح است بنا به اظهارات زنان فعال پروژه، آنها پیش از این حتی امکان حضور در ساحل برای لذت بردن از جذابیت های دریا را نداشتند و اکنون برای حضور در نمایشگاه های عرضه صنایع دستی حتی به شهرهای دیگر سفر می کنند (همان، ۱۸).

در مقایسه با روستای شیب دراز، در گرمه تفاوت هایی مشهود است. به این ترتیب که با وجود این که پروژه ای مشابه با پروژه های مشارکتی روستای شیب دراز در این منطقه انجام نشده است ولی از آنجایی که فصل توریستی در روستای گرمه طولانی تر است و به گفته اهالی در تمام طول سال بجز فصل تابستان به این منطقه گردشگر می آید و حضور گردشگر به معنی بالا رفتن تقاضا برای عرضه صنایع دستی و محصولات بومی است. با توجه به این که مهمترین تولید کنندگان صنایع دستی در این دو روستا را زنان تشکیل می دهند، این امر باعث شده که پاسخ به گویه های مربوط به تاثیر حضور گردشگران در فعالیت های اجتماعی زنان در روستای گرمه نیز از عدد به نسبت بالایی برخوردار باشد (احسانی، ۱۳۸۹، ۱۷۵).

پیشنهادات برای صاحبان اقامتگاه ها به منظور عملکرد بهتر آنها

- تشکیل صندوق بوم گردی برای حمایت اعضایی که در شرایط خاص نیاز به کمک مالی دارند و همچنین جهت ایجاد امکانات عمومی مانند دوره های آموزشی، وب سایت، بروشور مشترک، حضور در نمایشگاه ها و...

- در اولویت قرار دادن آموزش به عنوان جزئی از برنامه های اقامتگاه بوم گردی و زمینه سازی برای برگزاری دوره های آموزشی در سطوح مختلف (مقدماتی و پیشرفته) برای پرسنل، مدیران، جامعه محلی و گردشگران
- نصب مسیر بوم گردی خوشه سار به همه اقامتگاه ها و سایر مراکز مربوط (مانند فروشگاه های صنایع دستی، آژانس های بوم گردی و...)
- شرکت در همایش ها و نمایشگاه های تخصصی و عمومی در قالب خوشه سار.
- تلاش برای فراهم آوردن عدالت نسبی و شرایط یکسان برای همه مردم محلی جهت کسب درآمد و سایر جنبه های مثبت توریسم بر اساس میزان تلاش و مشارکت آنها (توزیع عادلانه درآمد) از طریق استعداد یابی به ویژه در بین جوانان و حمایت آنها جهت نوآوری برای استفاده بهینه از توریستی شدن روستاها و زمینه سازی برای رشد هماهنگ روستا .
- شفافیت عملکرد اقامتگاه های بوم گردی به منظور حفظ تعامل صحیح با جامعه میزبان به ویژه در زمینه اقتصادی.
- تدوین برنامه منسجم شامل ضوابط و استانداردهای بوم گردی از طریق مشاوره از خود اعضای خوشه سار و سایر ذی نفعان.
- گردآوری نظرات و پیشنهادات گردشگرانی که در اقامتگاه آنها حضور پیدا می کنند، به ویژه گردشگران خارجی که تجربه سفر به مناطق مختلف جهان را دارند ، کارشناسان گردشگری ، راهنمایان تور ، محققین و کلیه افرادی که می توانند در راستای عملکرد بهینه اقامتگاه های بوم گردی نظر کارشناسی ارائه دهند .
- مدیریت بر توانایی های بازدید کنندگان و جلب مشارکت آنها (به عنوان مثال برگزاری جشنواره های بومی در ابعاد مختلف و جلب مشارکت افراد برای بازسازی مثلا یک خانه بومی، طرز درست کردن کاهگل و سایر مصالح هماهنگ با طبیعت ، دکوراسیون داخلی اقامتگاه با استفاده از مواد و مصالح بومی منطقه با مشاوره از ایده گذاران داوطلب و...).
- توجه بیش از پیش به ملاحظات زیست محیطی به ویژه در نحوه پذیرایی (استفاده نکردن از ظروف یکبار مصرف، تشویق گردشگران به استفاده از ظروف قابل شستشو، صرفه جویی در مصرف آب و سایر انواع انرژی به ویژه در آشپزخانه و حمام با نصب نوشته هایی در داخل اقامتگاه ها و ارائه توضیحات دقیق در بدو ورود گردشگران).
- گردهمایی های منسجم تر و برنامه ریزی شده تر برای تبادل تجارب و درس های آموخته.
- دقت بیشتر در پذیرش گردشگران و ممانعت از ایجاد سروصدا و مزاحمت برای اهالی روستا و سایر مهمانان اقامتگاه.
- زمینه سازی برای گردآوری اطلاعات در زمینه فرهنگ، آداب و رسوم، فولکلور، هنرهای بومی و... و نیز تلاش برای احیای آنچه در گذشته وجود داشته و اکنون از بین رفته است مانند بازی ها و جشنواره های بومی.

- زمینه سازی برای تنظیم قیمت‌ها و جلوگیری از تورم محصولات به ویژه صنایع دستی و همچنین قیمت گذاری اقامتگاه‌ها براساس میزان خدمات و امکانات موجود، نوع تور و تعداد شرکت کنندگان، فصل بازدید و ...
- تلاش برای حفظ و ارتقاء کیفیت و کنترل تعداد گردشگران به ویژه در فصل توریستی منطقه.

پیشنهادات برای جامعه بومی به منظور عملکرد بهتر اقامتگاه‌های بوم گردی

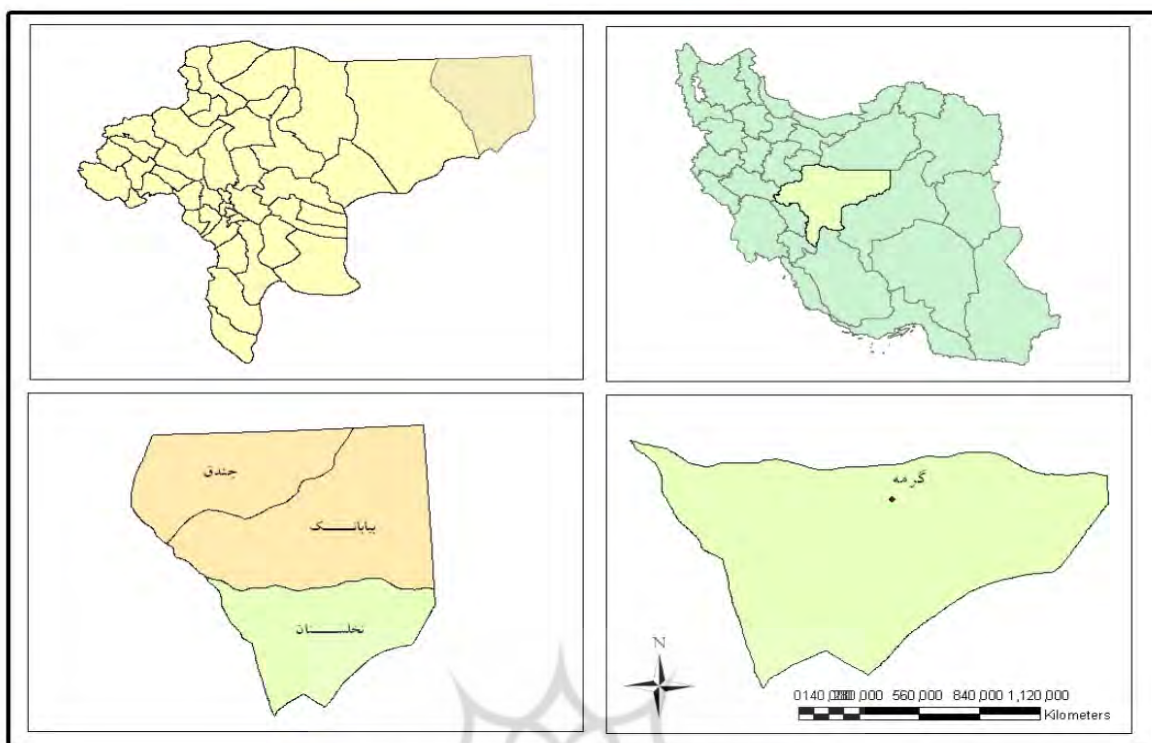
- تقویت اعتماد به نفس و باور توانایی‌های بومی، البته تا جایی که به غرور و خود بزرگ بینی مبدل نشود.
- حمایت از صاحبان اقامتگاه‌های بوم گردی و کمک به تسهیل روند کار به نفع روستا و میراث مادی و

معنوی

- اعتماد سازی و ایجاد فضای آرام و امن برای اکوتوریست‌ها.
- عدم کنجکاوی در زندگی خصوصی گردشگران و عدم پرسش سؤالاتی که خصوصی محسوب می‌شود.
- درک گردشگران و شرایط آنها و عدم سخت گیری در موارد مختلف به آنها.
- داشتن انگیزه و پشتکار برای استفاده بهینه از فرصت‌های شغلی ایجاد شده در اثر رفت و آمد گردشگران.
- مشارکت در امور و کمک به صاحبان اقامتگاه‌ها و کاهش توقع و انتظار بیش از حد از مدیران اقامتگاه‌ها برای حل همه مشکلات روستا.
- عدم افزایش قیمت‌ها و دوری از تفکر "گردشگر به مثابه پول".
- تشویق جوانان روستا به ایجاد شغل و خلاقیت از حضور گردشگران (مانند ارائه خدمات ویژه مثلا نوشیدنی‌های گیاهی و سالم گرم و سرد، فروش کتابچه و فیلم‌های مربوط به جاذبه‌های منطقه، فروش انواع وسایل مورد نیاز گردشگران مثل کلاه آفتابگیر، انواع یادگاری‌های بومی و...).

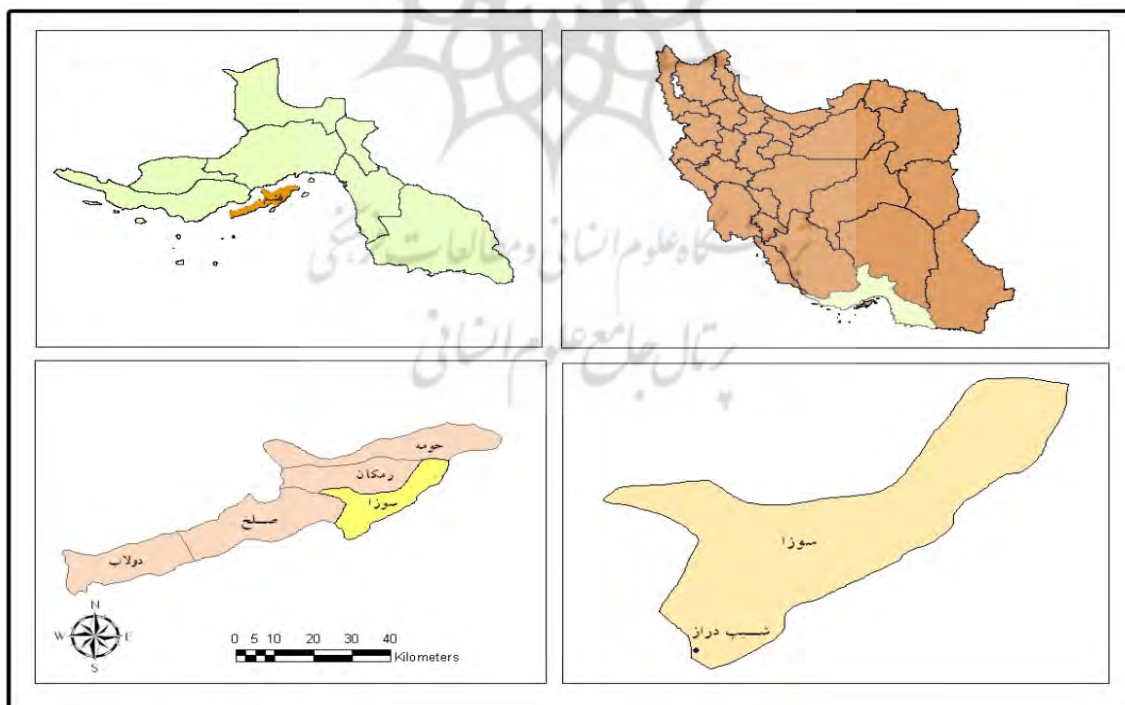
نتایج

این تحقیق نشان می‌دهد که مردم محلی دو روستای گرمه و شیب دراز در حال حاضر از حضور گردشگران احساس رضایت و خرسندی دارند. بنابراین اگر روند توریسم منطقه به آرامی و براساس اصول توسعه پایدار رشد داشته باشد این رضایت مندی ادامه خواهد داشت. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که حضور گردشگران در دو روستای مورد مطالعه باعث ارتقاء زندگی جامعه محلی شده است. ایجاد شغل‌های مرتبط با توریسم می‌تواند زمینه جلوگیری از مهاجرت مردم روستا به شهرهای بزرگ را فراهم سازد. تلاش برای توزیع عادلانه درآمد و روند صحیح افزایش درآمدهای حاصل از توریسم در منطقه می‌تواند در پیشگیری از اثرات منفی گردشگری در منطقه از جمله رقابت‌های ناسالم و بروز اختلافات محلی نقش مهمی ایفا کند. از دیگر نتایج این تحقیق می‌توان به نقش و اهمیت رونق توریسم در منطقه بر حضور فعال زنان در فعالیت‌های اجتماعی به ویژه تولید صنایع دستی بومی اشاره نمود. ایجاد انگیزه در زنان برای مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی مرتبط با توریسم از دیگر اثرات مثبت رونق گردشگری در این دو روستا بوده است.

منبع: پایان نامه نگارنده: افسانه احسانی

نقشه شماره ۱: روستای گرمه

منبع: پایان نامه نگارنده: افسانه احسانی

نقشه شماره ۲: روستای شیب دراز

منابع

۱. احسانی، افسانه. (۱۳۸۹): مطالعه یافته ها و تجارب خوشه سار بوم گردی (اکوتوریسم) به منظور الگوسازی جهت توسعه شبکه های محلی با تاکید بر روستاهای " گرمه " و " شیب دراز"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دکتر عبدالرضا فرجی راد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات.
۲. آذری، نیما، (۱۳۸۵): گزارش پروژه اکوتوریسم جزیره قشم - روستای شیب دراز - با هدف ارتقاء سطح معیشت جامعه محلی با تکیه بر حفاظت از لاک پشت پوزه عقابی - بخش کمکهای کوچک تسهیلات محیط زیست جهانی سازمان ملل متحد - موسسه آوای طبیعت پایدار.
۳. سرمد، ز. ع. بازرگان و حجازی (۱۳۸۶): روش های تحقیق علوم رفتاری. تهران: انتشارات آگاه.
۴. رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۷): توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۵. روزنامه جام جم، (۱۳۸۹): شماره ۲۸۳۵.
۶. زاهدی، شمس السادات (۱۳۸۵): مبانی توریسم و توسعه پایدار، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
۷. کردوانی، پرویز (۱۳۸۶): کویر (نمکزار) بزرگ مرکزی ایران و مناطق همجوار، مسائل، توانمندی ها و راه های بهره برداری، انتشارات دانشگاه تهران.
8. Buckley, ralf (2009): Ecotourism principles & practices, CAB international .
9. Fennell, David (2004): Ecotourism second edition.
10. Fennell, David (2008): Ecotourism, third edition.
11. Hawkins D. E. (2001): A Protected Areas Ecotourism Competitive Cluster Approach to Catalyse Biodiversity Conservation and Economic Growth in Bulgaria.
12. H. Zeppel. Indigenous Ecotourism (2006): Cook university, Carns, Australia.
13. Operman, M (1996): Rural Tourism in Southern Germany; Annals of Tourism Research, Vol.13, No. 1. Cambridge university press.
14. Scott, A (2007): Alternative tourism-timer dependencies & the development of forested rural regions. Forest policy and economics.
15. Wood, Megan Epler: Ecotourism, principles, practices & policies for sustainability/ UNEP.
16. www.Ecotourism.org.
17. www.irandeserts.com/garmeh.htm.
18. www.Qeshm.ir.

پروژه شگانه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی